

Vanhan kirjasuomen ”viimeinen korpimaa”

HARRI UUSITALO: *Tausta, tekijä ja kieli: Filologinen tutkimus Aitolahden koodeksin lainsuomennoksesta*. Annales Universitatis Turkuensis, sarja C, osa 471. Turun yliopisto, Turku 2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7669-0>. 345 sivua.

Suomalaiskansallinen historiankirjoitus rakastaa suurmiehiä. On kansallispyhimys piispa Henrik, kansallisrunoilija Johan Ludvig Runeberg, kansalliskirjailija Aleksis Kivi, kansallissäveltäjä Jean Sibelius, kansallistaiteilija Akseli Gallen-Kallela jne. Sitten meillä on tietenkin suomen kielen isä Mikael Agricola (noin 1510–1557), joka perinteisen näkemyksen mukaan loi suomen kirjakielen jokseenkin tyhjästä.

Suomen kielen ammattilaiset ovat jo E. N. Setälän päivistä lähtien tienneet, että tämä käsitys on liioiteltu. Agricola toki ensimmäisenä painatti suomenkielisiä kirjoja, ja myös hänen nimissään julkaistu kirjallisuus pysyi pitkään laajempaa kuin koko muu suomenkielinen korpus yhteensä. Siitä huolimatta hän ei ollut ensimmäinen suomen kieltä kirjoittanut, eikä hän omana aikanaan välttämättä ollut laadullisestikaan yliverlainen, vaan osa hänen aikalaisistaan kirjoitti erityisesti ortografisesti selvästi täsmällisempää ja johdonmukaisempaa kieltä. Nämä aikalaiset eivät ikinä kuitenkaan julkaisseet mitään, vaan heidän tuotantonsa on olemassa ainoastaan painamattomina käsikirjoituksina.

Vanhan kirjasuomen korpuksesta huomattava osa onkin painotuotteiden sijasta käsin kirjoitettuja, ja näihin kuuluvat myös kuningas Kristoffer Baijerilaisen vuoden 1442 maanlain käännökset suomen kielelle. Ensimmäiset tunnetut lainsuomentajat olivat Martinus Olavi (noin 1510–1585) ja Ljungo Thomae (noin 1550–1610), joita molempia hyödynsi myös Aitolahden koodeksin anonyymi tekijä. Viimeksi mainitun henkilöllisyys on jäänyt tuntemattomaksi, sillä alkuaan 178 lehden koodeksista puuttuu nykyisin useampia lehtiä mukaan luettuna tekijän nimen oletettavasti sisältänyt kansilehti. Itse koodeksista suomenkielinen maanlaki kattoi vain ensimmäiset 107 lehteä loppujen koostuessa sekalaisista ruotsinkielisistä dokumenteista.

Aitolahden koodeksin vaiheet ovat pimennossa aina vuoteen 1922, jolloin se löytyi Tampereseen nykyisin kuuluvan Aitolahden pitäjän Hirviniemen kylän Kiikkisen talon navetan tai tallin vintiltä. Koodeksin löytänyt myöhempi lääninneuvos Alfred Leskinen taas vasta 1963 toimitti sen edelleen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, jonka tuolloinen esimies suomen kielihistorian *grand old man* Martti Rapola laati sen sisältämästä lainsuomennoksesta muutaman lyhyen populaariesseen. Tämän jälkeen Aitolahden koodeksi jälleen kerran unohtui johtuen luultavimmin siitä, että se on tyypillinen väliinputoaja: riittävän vanha ollakseen nykylukijalle vaikeaselkoinen, mutta ei silti riittävän vanha ollakseen suuren yleisön silmissä mediaseksikäs. Aitolahden koodeksin sisältämä lainsuomennos olikin pitkään vanhan kirjasuomen ”viimeinen korpimaa”, laajin yhtenäinen melkein kokonaan kunnolla tutkimattomaksi jäänyt teksti.

Näin ollen ei voisi olla juuri tervetullempi Turun yliopistossa 14.6.2019 tarkastettu Harri Uusitalon väitöskirja *Tausta, tekijä ja kieli: Filologinen tutkimus Aitolahden koodeksin lainsuomennoksesta*. Turusta onkin tullut vanhan kirjasuomen tutkimuksen kiistaton pääkaupunki, jossa pelkästään tällä vuosikymmenellä on jo tarkastettu puolisen tusinaa aihetta koskevaa

väitöskirjaa, mikä on puolisen tusinaa enemmän kuin koko muussa Suomessa ja maailmassa yhteensä. Jatkuvasti vireään Agricola-tutkimuksen lisäksi ovat päätyneet uusien tutkimusten kohteeksi myös sellaiset Agricolan aikaiset käsikirjoitukset kuin Westhin koodeksi, Kangasalan missalen messu, Uppsalan käsikirjan messu ja Uppsalan evankeliumikirjan katkelma. Onkin helppo kuvitella, että Turun yliopiston aikaisemmat suomen kielen professorit Heikki Ojansuu, Martti Rapola sekä Niilo ja Osmo Ikola katsovat pilven päältä ylpeinä jälkikasvuaan.

Rakenne

Uusitalon väitöskirjan 345 sivusta 159 sivua on varsinaista tekstiä, jota seuraa 186-sivuinen liite. Kieli on tiivistä ja ytimekästä mutta silti selkeää. Esitys on myös erinomaisen johdonmukainen — ei ole helppo keksiä osa-alueita, jotka olisi itse tehnyt toisin saati paremmin. Lisäksi aiheen rajaus on onnistunut mainiosti, sillä mitään oleellista ei ole jätetty pois, mutta samalla myös mihinkään epäoleellisuuksiin ei ole takerruttu.

Luku 1 *Tutkimuksen lähtökohta ja teoriatausta* (s. 11–47) aloittaa kertomalla keskeiset perustiedot Aitolahden koodeksista, joka ei välttämättä ole tuttu edes kaikille vanhan kirjasuomen tutkijoille. Tätä seuraa tutkimushistoriallinen katsaus, mitä tulee vanhan kirjansuomen muuhun lakikieleen ja toisaalta muihin painamattomiin käsikirjoituksiin. Kielitieteen ulkopuolelle mennään käsitellessä Ruotsin lainsäädäntöhistoriaa. Jopa oikeuslingvistiikkaan paneudutaan ennen Aitolahden koodeksin itsensä syvällisempää esittelyä. Lopuksi kuvataan teoreettinen viitekehys, josta ohimennen ilmenee myös tutkimuksen monitieteellisyys, vaikka siitä ei numeroa tehdäkään.

Luku 2 *Tutkimustehtävän osa-alueet ja metodit* (s. 48–51) on lyhyt mutta sitäkin ytimekkäämpi. Ensin esitellään tutkimuskysymykset, joihin pyritään vastaamaan luvuissa 3–6, ja sitten kuvataan, miten tämä käytännössä tapahtuu.

Luvusta 3 *Kodikologisia huomioita ja käsikirjoituksen erityispiirteitä* (s. 52–83) tekee erinomaisen selkeän runsas kuvitus, joka on värillisenä sähköisessä mutta mustavalkoisena painatussa versiossa. Aitolahden koodeksin ajoittumista juuri 1640-luvulle perustellaan vakuuttavasti useammastakin eri näkökulmasta silti mitenkään syylistymättä kehäpäätelmiin. Sama pätee myös ajatukseen yhdestä pääkirjoittajasta sekä kolmesta apukirjoittajasta, joista yksi suomenkielisessä maanlaissa ja kaksi ruotsinkielisissä liitteissä. Itse maanlaki osoittautuu kopioituksi Martinuksen ja Ljungon aiempia lainsuomennoksia yhdistelleestä sittemmin kadonneesta alkuperäistekstistä, mikä on itse asiassa huomattavasti merkittävämpi tutkimustulos kuin helpolla tulee ajatelleeksi, koska tähän saakka lakitekstejä on uskottu vain käännetyn tai kopioidun mutta ei editoidun.

Luku 4 *Aitolahden tekstin suhde muihin maanlainsuomennoksiin* (s. 84–107) yksityiskohteisemmin vertailee Aitolahden koodeksin sisältämää maanlakia Martinuksen ja Ljungon suomennoksiin, joista ensiksi mainitusta on useampiakin kopioita. Näin ollen vertailtavaa riittää siitakin huolimatta, että kaikella todennäköisyydellä vain murto-osa kopioista on säilynyt nykyaikaan.

Luku 5 *Aitolahden tekstin tekijäntunnistus* (s. 108–120) on väitöskirjan jännittävin osuus vetäen vertoja jopa paremmillekin etsiväromaneille. Vaikka ”syyllinen” jääkin lopulta avoimeksi, tämä suinkaan ei johdu etsivästä itsestään, joka päinvastoin onnistuu vakuuttavasti perustelevaan, että tähänastinen ykkösehdokas Hartvig Speitz (1591–1651) on ”syytön”. Siinä

missä Rapola vanhana nuorgrammaatikkona piti atomistisesti tavunloppuisen *l*:n merkitsemistä *ll*:llä riittävänä todisteena, nyt yksityiskohtaisemmassa tarkastelussa paljastuukin, että *ll* on sittenkin ainoa tunnusmerkillinen piirre, joka yhdistää Aitolahden tekstin Speitzin. Muuten taas Aitolahden tekstin ja Speitzin kielten eroavaisuudet ovat perustavanlaatuiset näkyen kaikilla kielen tasoilla ortografiasta äänne-, muoto- ja lauseopin kautta sanastoon. Koska jopa käsialojen takana näyttäivät olevan eri henkilöt, on helppo yhtyä väitöskirjan ehkä keskeisimpään tulokseen, ettei Aitolahden koodeksin takana sittenkään ollut Speitz. Tämä on samalla terveellinen muistutus siitä, että tieteessä myös negatiivinen tulos voi olla toisinaan todella merkittävä.

Luvun 6 otsikko *Aitolahden koodeksin lainsuomennoksen kieli verrattuna Biblian (1642) kieleen* (s. 121–134) kuvaa jo varsin tyhjentävästi sen sisältöä. Siinä missä luvussa 4 vertailtiin yhden ja saman tekstin suomennoksia, nyt siis vertaillaan aivan eri tekstien kieltä. Yleisesti ottaen Biblia osoittautuu kielellisesti huolitellummaksi kuin Aitolahden teksti, mikä ei ole ihmeikään ottaen huomioon niiden taustat. Samoin siinä missä Biblia oli korvannut vanhimman kirjasuomen svetisismit suomalaisilla termeillä, Aitolahden teksti oli tässäkin suhteessa konservatiivisemmalla kannalla.

Viimeinen luku 7 *Tulosten kokoaminen ja päätelmät* (s. 135–136) on tavallista lyhyempi johtuen siitä, että jo luvut 3–6 sisälsivät kukin omat loppuyhteenvetonsa. Uusitalon argumentaatio pysyy loppuun saakka vakuuttavana; hän jättää kieltämättä joitakin kysymyksiä avoimiksi mutta nekin pelkästään kriittisyyttään, joka on aina parempi vaihtoehto kuin epäkritiittinen spekulointi.

Lähteet (s. 137–159) kattavat kiitettävästi parikymmentä sivua, mutta merkillepantavaa on myös niiden tasainen jakautuminen eri vuosisadoille, eli Uusitalo osoittaa tuntevansa niin 1800-luvun klassikot kuin 2000-luvun muotivirtaukset.

Liite *Aitolahden koodeksin maanlain teksti* (s. 160–345) kattaa koko väitöskirjasta yli puolet. Sen julkaisua pätevästi transkriboituna voidaankin pitää todellisena kulttuuritekona, sillä nimenomaan 1600-luvulla kaunokirjoitus oli nykylukijan näkökulmasta hankalimmillaan ja mahdollisesti jopa omalta osaltaan takavuosina karkottamassa Aitolahden tekstiltä potentiaalisia tutkijoita. Uusitalon suururakan ansiosta kynnys tutkia tekstiä onkin tulevaisuudessa huomattavasti matalammalla. Niin kiitettävä kuin hänen väitöskirjansa onkin, se ei näet tietenkään tarkoita, ettei tuleville tutkimuksille olisi jatkossa enää tarvetta, vaan päinvastoin ansiokas tutkimus ei suinkaan tukahduta vaan inspiroi lisäkeskustelua.

Lisäkeskustelua

Itseäni inspiroi erityisesti Uusitalon näkemys, että ”Aitolahden teksti sisältää viitteitä kirjoittajan hämäläisyydestä” (s. 108). Hänen päätodistuskappaleensa ovat pitkävokaaliset *see* ja *hee* sekä *h*:n säilyttänyt *iocahinen*, joita molempia yhdessä on nyttemmin tavattu vain hämäläismurteista. Tosin tarkalleen ottaen *see* ja *hee* ovat etelähämäläisiä (Kettunen 1940, kartta 29) siinä missä *jokahinen* pohjoishämäläinen (SMS s.v. *jokainen*), mutta toisaalta jälkitavujen vokaalien välisen *h*:n aiemmin tiedetään säilyneen huomattavasti laajemmilla alueilla. Parhaana todisteena tästä on Kustaa Vaasan Helsingissä 2.1.11.1555 allekirjoittaman kirjeen suomennos, josta tavataan niin *see* ja *hee* kuin myös elatiivi *iokahitzest* ja jonka olen itse alustavasti sijoittanut Helsingin lähinaapuriin etelähämäläiselle Keski-Uudellemaalle (Kallio 2017b, 17).

Kaikesta huolimatta Kustaa Vaasan kirje ja Aitolahden teksti eivät ole identtistä murretta, vaan siinä missä Kustaa Vaasan kirjeessä kantasuomalaiset *oi-vartaloit ovat jo nykykirjakielisiä *o*-vartaloita (esim. *Talonpoijat*), lähes vuosisata myöhemmässä Aitolahden tekstissä ne ovatkin säilyneet (esim. *taloin poica/poiad*). Tunnetusti modernina aikana *oi*-vartaloita on länsimurteista tavattu ainoastaan Länsi-Uudeltamaalta (Kettunen 1940, kartta 201; Lehtimäki 1972), mutta vielä 1600-luvulla alueen on täytynyt olla melkoisesti laajempi, koska jopa Bibliasta löytyy muutamia hajaesimerkkejä (esim. *taloinpojat*).

Aitolahden tekstissä on silti toinenkin arkaismi, jota on nyttemmin länsimurteista tavattu ainoastaan Länsi-Uudeltamaalta: monikollisten persoonapronominien *e*:llinen genetiivipäätte (Kettunen 1940, kartta 79). Useimmiten siihen ei ole kiinnitetty edes huomiota johtuen siitä, että Agricola-parka ei kyennyt erottelemaan *e*:tä ja *ä*:tä. Sama ei kuitenkaan pätenyt kaikkiin hänen aikalaisiinsa, joista erityisesti Sebastian Münsterin 1544 tallentama Isä meidän -rukous erotteli *e*:n ja *ä*:n muutoin niin mallikkaasti, että on vaikea uskoa hänen neljästi kirjaamansa asun *meid(h)en* sisältäneen aina yhden ja saman kirjoitus- tai painovirheen (vrt. Kallio 2017a).

Ennen kaikkea on kuitenkin huomattava, että Länsi-Uudenmaan *meiren/teiren/heiren*, inkeroinen *meijen/teijen/heijen*, vepsän *meiden/teiden/heiden*, vatjan *meddeē/teddeē/Ø* ja viroin *meie/teie/Ø* palautuvat äänneäillisesti kantasuomalaiseen sarjaan **meiden/*teiden/*heiden*. Näin ollen suomen *meidän/teidän/heidän* ja karjalan *meijän/teijän/heijän* ovat kantasuomea myöhempiä innovaatioita, jotka jo Setälä selitti partitiivien *meitä/teitä/heitä* vaikutukseksi (Setälä *apud* Ojansuu 1910, 30–34). Selitys ei sellaisenaan vakuuta, sillä partitiivien vaikutuksen genetiiveihin luulisi ilmenevän myös muussa sanastossa kuin ainoastaan persoonapronomineilla, mutta sen sijaan että kokonaan hylkäisin selityksen, aion sitä vain hieman oikaista.

Jo Osmo Ikola (1966) kiinnitti huomiota siihen, että Isä meidän -rukouksen nykyinen *päästä meidät pahasta* oli aiemmissä käännöksissä asussa *päästä meitä pahasta* (ks. myös Uusitalo 2015, liitteet 1–2). Partitiivi *meitä* näyttäisi siis tässä reliktiltä ajalta ennen *t*-akkusatiivia, jonka voisikin katsoa syntyneen siten, että partitiiveihin *meitä/teitä/heitä* lisättiin muiden nominien monikon nominatiivi-akkusatiivin päätte eli alkuaan pelkkä monikon tunnus *-t* (Ojansuu 1910, 35–36). Mitä ilmeisimmin tämä tapahtui keskiajalla, jolloin Isä meidän -rukouksesta oli jo olemassa vakiintunut ulkomuistista osattu suomennos (Uusitalo 2015, 59; 2016, 171).

Setälän selitys toimii siis mutkan kautta siten, että partitiiveista *meitä/teitä/heitä* saatiin akkusatiivit *meidät/teidät/heidät*, joiden analogiana syntyivät genetiivit *meidän/teidän/heidän* (vrt. inkeroinen, jossa taas päinvastoin genetiivien *meijen/teijen/heijen* analogiana akkusatiivit *meijed/teijed/heijed*). Analogiaa edeltänyt tilanne nähdään yksin Westhin koodeksista (Häkkinen 2012), jossa Agricolasta poiketen kyettiin yleensä jo erottelemaan *e* ja *ä*. Nimittäin siinä normaaliedustus on akkusatiivissa *meid(h)ät/teid(h)ät/heid(h)ät* mutta genetiivissä *meid(h)en/teid(h)en/heid(h)en*. Ei siis ole sattumaa, että *ä*:llinen monikon genetiivipäätte voi esiintyä ainoastaan samoilla sanoilla sekä samoissa kielissä kuin *t*-akkusatiivi.

Kumma kyllä vaikka monikollisten persoonapronominien *t*-akkusatiivia tavattiin usein 1500-luvun kirjasuomesta, se katosi seuraavina vuosisatoina jokseenkin kokonaan palatakseen vasta 1800-luvun itämurteellisuutena, jolloin samalla kirjakieleen lopulta ilmestyivät myös yksikölliset *t*-akkusatiivit *minut/sinut/hänet/kenet*. Tästä syystä jo 1500-luvun monikolliset *t*-akkusatiivit on niin ikään tulkittu itämurteellisuuksiksi, mikä ilmeisesti koskee ainakin Agricolaa, jonka *t*-akkusatiivit usein esiintyvät käsi kädessä *t*:n heikon asteen katoedustuksen kanssa (esim. *hei(j)et* on tavallisempi kuin *heid(h)et*). Sen sijaan muut tuolloiset *t*-akkusatiivit tavataan yllättäen sellaisilla lounaismurteisilla kirjoittajilla kuin Westh, Martinus ja Jacobus Finno.

Itämurteellisuuksien sijasta puhuisinkin täten mieluummin relikteistä, eli keskiajalla myös länsisuomi näyttää olleen samalla kannalla kuin nyttemmin karjala, inkeroinen sekä osin vatja: yksikössä *n*-akkusatiivi ja monikossa *t*-akkusatiivi, joista uudella ajalla ensimmäinen yleistettiin länsimurteissa monikkoon, jälkimmäinen taas itämurteissa yksikköön.

Palatakseni vihdoin Aitolahden koodeksiin sen lainsuomennoksessa ei muun tuolloisen länsisuomen tapaan *t*-akkusatiiveja enää tavata. Sen sijaan tekstissä esiintyy 154 kertaa *heid(h)en(n)* ja 18 kertaa *heid(h)än(n)*, ja vaikka kirjoitusvirhe *e* pro *ä* ei sinänsä ollutkaan harvinainen, tämä olisi silti ainoa tapaus, jossa näin runsasfrekvenssinen sana olisi lähes 90-prosenttisesti kirjoitettu väärin. Siksi itse olisin taipuvaisempi uskomaan, että kirjoittajalle tutumpi äänneasu todella oli *heiden*, jos kohta hän näyttää toki tunteneen myös asun *heidän*. Mielenkiintoista kyllä Ljungolla *heid(h)en* pro *heid(h)än* voitti vielä selvemmin 158–10, kun taas Martinuksen Tukholman kopiassa tilanne oli päinvastainen 57–121. Korostettakoon, että vaikka Aitolahden teksti olikin valtaosaltaan Ljungon suomennoksen kopiota, niiden harvat *dän*-allomorfit esiintyvät silti aivan eri puolilla tekstiä. Toisaalta Aitolahden tekstin Martinukseltaakin kopioituissa osioissa *dän*-allomorfit pysyvät edelleen vähemmistönä.

Aitolahden tekstin voidaan näin ollen katsoa luotettavasti edustavan omaa eikä siis läheteiksiensä murrepohjaa. Kaikesta huolimatta monikollisten persoonapronominien *e*-llinen genetiivipäätte ei ole riittävä peruste paikantaa Aitolahden koodeksin tuntematonta kirjoittajaa Länsi-Uudellemaalle, jota läheltäkään ei ollut kotoisin samaista piirrettä viljellyt pohjalainen Ljungo. Jälkitavujen vokaalin välisen *h:n* ja *oi*-vartaloiden tavoin kyse oli siis jälleen kerran arkaismista, jonka tuolloinen levikki oli kaikesta päätellen myöhempää melkoisesti laajempi. Arkaismien sijasta tulisikin täten keskittyä innovaatioihin, joista merkittävimmät ovat jo Uusitalon itsensä mainitsema *see* ja *hee*. Tarkalleen ottaen lounaismurteisiin ja Länsi-Uudellemaalle painottuva *see* on hieman suppealevikkisempi kuin lounaismurteisiin ja Etelä-Hämeeseen painottuva *hee*, mikä samalla selittäneekin Aitolahden tekstin statistiikan: *se* pro *see* 615–199, mutta *he* pro *hee* 31–165.

Tässä yhteydessä muistettakoon, että Hartvig Speitziltä tavataan yksinomaan *se* ja *he*. Samoin hän lähes poikkeuksetta suosi kirjoitusasua *heidän*, jos kohta tavallinen on myös *heitin*, jollainen taas Aitolahden tekstistä löytyy yhden ainoan kerran. Tyyppiä *meitin/teitin/heitin* on nyttemmin tavattu ainoastaan hämäläismurteissa, lounaisissa välimurteissa ja lounaismurteiden itäryhmässä (Kettunen 1940, kartta 80; Hakanen 2000). Vanhassa kirjakielessä sen tunsivat myös Westh ja Martinus, mutta kellään muulla se ei näyttäisi olleen yhtä runsasfrekvenssinen kuin sääksmäkeläisellä Speitzillä. On tietenkin jossain määrin odottamatonta, että niin ikään hämäläiseltä vaikuttava Aitolahden teksti ei liiemmin viljellyt tätä tyyppiä, mikä saattaa toki johtua pikemmin tyyliseikoista kuin murrepohjasta. Joka tapauksessa jo pelkästään pronominienerusteella vaikuttaa päivänselvältä, ettei Speitz ollut Aitolahden koodeksin takana.

Lopuksi mainittakoon Aitolahden tekstin kuhisevan sellaisia lounaismurteellisuuksia, joiden levikki ulottuu lounaisten välimurteiden kautta etelähämäläisiin murteisiin. Muutamia esimerkkejä (joiden numerointi seuraa Kettusen 1940 karttoja): *häriän* (53), *walhen* (108), *nijttu* (170), *korkia* (191) ja *äitj* (203). Koska vastaavat kirjoitusasut olivat vallitsevia koko tuolloisessa kirjasuomessa, ne eivät kelpaa todisteiksi Aitolahden tekstin murrepohjasta, sillä ne voivat yhtä hyvin olla kirjakielisyyksiä. Toisaalta kun näinkin moni piirre viittaa juuri Etelä-Hämeen ja Länsi-Uudenmaan tienoilta, tapaus vaikuttaa sittenkin vahvalta — ennen kaikkea koska samalla yksikään piirre ei aukottomasti viittaa kokonaan muualle.

Lopuksi

Uusitalon väitöskirjan inspiroimaa lisäkeskustelua voisi jatkaa vaikka miten kauan, mutta edellä esitetyn luulisi jo vakuuttaneen lukijan siitä, kuinka inspiroiva ja siten ansiokas teos on kyseessä. Muutenkin jos ja kun väitöskirjan tarkoitus on tuottaa uutta tietoa, tällä kertaa siinä voidaan sanoa onnistutun perustavanlaatuisella tavalla, kun jopa vanhan kirjasuomen tutkijoille tuntemattomaksi jäänyt Aitolahden teksti tuodaan näin tiedeyhteisön tietoisuuteen. Ylipäänsä Uusitalon väitöskirja on ja pysyy pioneerityönä, johon tästä lähin tullaan viittaamaan Aitolahden koodeksia käsiteltäessä. Vaikka nykyaikana lyhytnäköisesti arvostetaan mahdollisimman nopeita tuloksia ja mieluiten vielä medianäkyvyyden kera, omasta kieltämättä epäortodoksisesta mielestäni ajan hammas on sittenkin tärkein mittari, jolla tieteellistä tutkimusta tulisi arvioida ja arvostaa.

PETRI KALLIO

petri.kallio@helsinki.fi
Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit
PL 24, 00014 Helsingin yliopisto

Lähteet

- HAKANEN, AIMO 2000: *Onks teijä heitin?* Monikon persoonapronomeiksi luokiteltujen muotojen käytöstä suomen murteissa ja kirjakielessä. *Sananjalka* 42, 7–46.
- HÄKKINEN, KAISA (toim.) 2012: *Codex Westh: Westhin koodeksin tekstit*. Wanhan Suomen arkisto 5. Turun yliopisto, Turku.
- IKOLA, OSMO 1966: ”Päästä meitä pahasta”: Eräs itämerensuomalaisten kielten objektikysymys. *Sananjalka* 8, 28–38.
- KALLIO, PETRI 2017a: Sebastian Münsterin Isä meidän -rukous. *Virittäjä* 121, 430–436. <https://doi.org/10.23982/vir.61136>
- 2017b: Äännehistoriaa suomen kielen erilliskehityksen alkutaipaleilta. *Sananjalka* 59, 7–24.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A: Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1972: *oi- ja ei-nominin Länsi-Uudenmaan murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 310. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1910: Lisiä persoonapronominien taivutusoppiin. *Virittäjä* 14, 30–38.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* 1985–. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- UUSITALO, HARRI 2015: *Reformaatioajan suomenkielisten Isä meidän -rukousten erot*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku.
- 2016: Reformaatioajan suomenkielisten Isä meidän -rukousten suhteet toisiinsa ja lähdeteksteihin kielellisten erojen valossa. *Sananjalka* 58, 159–174.